

European Universal Prevention Curriculum (EUPC) to szkolenie z zakresu profilaktyki używania substancji psychoaktywnych, przeznaczone przede wszystkim dla władz samorządowych oraz osób decydujących o polityce ograniczania skutków używania substancji psychoaktywnych. Zostało ono opracowane przez międzynarodowy zespół ekspertów. Podstawowe założenie, na którym zbudowano program szkolenia, bazuje na tym, że profilaktyka to nauka w dużej mierze oparta na badaniach i korzystająca z wielu różnych teorii społecznych.

EUROPEJSKI PROGRAM PODNOSZENIA KOMPETENCJI DECYDENTÓW W ZAKRESIE PROFILAKTYKI UŻYWANIA SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH (EUPC)

Katarzyna Okulicz-Kozaryn

Piotr Sędek

Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

W ciągu ostatnich 30 lat nastąpił znaczący postęp w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych młodzieży. Dotyczył on przede wszystkim wykorzystania przy opracowywaniu programów wiedzy teoretycznej i empirycznej z takich dziedzin, jak epidemiologia, psychologia, socjologia, etnografia czy medycyna oraz gromadzenia dowodów naukowych świadczących o skuteczności programów. Znalazło to odzwierciedlenie w konkluzjach Rady Europy, w których stwierdzono, że „Europa po latach doświadczeń i badań zgromadziła wystarczające dane na temat stopnia skuteczności różnych interwencji ograniczających popyt na środki odurzające, dzięki czemu można uzgodnić minimalne standardy jakościowe na szczeblu unijnym”¹. Te standardy, określone w Strategii antynarkotykowej UE na lata 2013–2020, przede wszystkim wskazują, że „działania muszą być oparte na dowodach, rzetelne naukowo i opłacalne oraz muszą dążyć do realistycznych i wymiernych wyników, które można poddać ocenie”².

Pomimo tak jednoznacznych zapisów w oficjalnych dokumentach, w wielu krajach europejskich profilaktyka stosowana w praktyce jest prowadzona głównie na bazie pewnych tradycji i niepotwierdzonych naukowo przekonań. Profilaktycy powszechnie stosują nieskuteczne lub niesprawdzone programy profilaktyczne, które nie opierają się na żadnych podstawach naukowych.

Odpowiedzią na tę sytuację jest European Universal Prevention Curriculum (EUPC). Jest to szkolenie z zakresu profilaktyki używania substancji psychoaktywnych, prze-

znaczone przede wszystkim dla władz samorządowych oraz osób decydujących o polityce ograniczania skutków używania substancji psychoaktywnych, opracowane przez międzynarodowy zespół ekspertów w ramach grantu Komisji Europejskiej³.

Co to jest EUPC?

Program jest efektem pracy międzynarodowego zespołu, skupiającego przedstawicieli jedenastu instytucji z dziewięciu państw europejskich. Korzystając z doświadczeń zebranych w USA w programie The Universal Prevention Curriculum (UPC), w ramach dwuletniego projektu UPC-ADAPT⁴ przygotowano program szkolenia, uwzględniający uwarunkowania europejskie i dostosowany do realizacji w krajach europejskich. Zawiera on podstawową wiedzę na temat profilaktyki, budowaną na bazie naukowego wkładu z różnych dziedzin. Z wielu dostępnych w oryginalnym szkoleniu obszarów tematycznych wybrano te, które w warunkach europejskich będą w największym stopniu odpowiadały potrzebom odbiorców i możliwościom ich wdrożenia. Prace w projekcie obejmowały trzy obszary: szkolenie e-learningowe, akademicki program kształcenia studentów (w pracy związanej z tymi dwoma modułami udział brali przedstawiciele Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie) oraz szkolenie dla osób mających wpływ na politykę w obszarze używania substancji psychoaktywnych i praktyków odpowiadających za ich

organizację i wdrożenie (w opracowanie tego modułu byli zaangażowani autorzy tego artykułu). W zamyśle mają one stanowić europejski standardowy program kształcenia specjalistów w zakresie profilaktyki.

Założenia EUPC

Podstawowe założenie, na którym zbudowano cały program szkolenia, bazuje na tym, że profilaktyka to nauka w dużej mierze oparta na badaniach i korzystająca z wielu różnych teorii społecznych. Współczesne rozumienie profilaktyki skutecznie łączy w sobie wymiar praktyczny z uznanymi podstawami teoretycznymi. Często jednak wymaga zmiany postrzegania oddziaływań profilaktycznych jako działań obejmujących wyłącznie dostarczenie wiedzy o konkretnym problemie lub próby aktywnego zagospodarowania wolnego czasu. Także przekonanie, że własne doświadczenie życiowe i płynące stąd wiedza i przekonania są wystarczającym argumentem za zaangażowaniem się w realizację działań profilaktycznych, jest niewystarczające do tego, aby podejmować oddziaływania profilaktyczne.

Szkolenie i pozostałe elementy programu przygotowano, korzystając z różnorodnych źródeł wiedzy i informacji. Główne z nich to „Międzynarodowe standardy profilaktyki używania narkotyków”⁵, opracowane przez UNODC (Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przystępczości), „Europejskie standardy jakości w profilaktyce uzależnień od narkotyków”⁶, przygotowane przez EMCDDA (Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii), oraz dane i informacje zgromadzone m.in. w bazach danych tych instytucji⁷.

Cele EUPC

Celem nadrzędnym europejskiego szkolenia z zakresu profilaktyki jest ograniczenie zdrowotnych, społecznych oraz ekonomicznych problemów związanych z zachowaniami ryzykownymi, takimi jak używanie substancji psychoaktywnych. Cel ten jest realizowany poprzez rozwijanie kompetencji w zakresie profilaktyki osób mających bezpośredni lub pośredni wpływ na to, jakie działania profilaktyczne są realizowane na różnych szczeblach – lokalnym, regionalnym i krajowym.

Cele szczegółowe programu dotyczą:

1. Przekazania wiedzy pozwalającej podejmować decyzje dotyczące profilaktyki na podstawie najlepszych, obecnie dostępnych, dowodów naukowych.

2. Informowania o najbardziej efektywnych strategiach i interwencjach profilaktycznych.
3. Podniesienia standardów szkolenia osób pracujących w obszarze profilaktyki.
4. Wprowadzenia w Europie jednolitych standardów przygotowania do pracy w obszarze profilaktyki.

Adresaci szkolenia EUPC

Europejskie szkolenie z zakresu profilaktyki jest projektem skierowanym do osób, które bezpośrednio uczestniczą w podejmowaniu decyzji dotyczących wyboru konkretnych działań profilaktycznych, są odpowiedzialne za przygotowanie i wdrożenie programów profilaktycznych, ale także mają doświadczenie w ich realizacji i prowadzeniu. Do grona ważnych odbiorców należy zaliczyć osoby decydujące o kierunkach i sposobie podejmowania działań, np. polityków kształtujących rozwiązania w obszarze zdrowia publicznego, urzędników, którzy uczestniczą w procesie decyzyjnym lub odpowiadają za podejmowanie konkretnych działań oraz osoby opiniotwórcze, czyli wszystkich tych, którzy mają wpływ na opinię publiczną i/lub na decydentów.

Dlaczego decydenci, politycy i osoby opiniotwórcze są tak ważni?

Polityka kształtująca działania dotyczące ograniczenia skutków używania substancji psychoaktywnych jest realizowana na różnych poziomach. Na poziomie województw jest m.in. wyznaczana i zapisana w wojewódzkim programie profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych i wojewódzkim programie przeciwdziałania narkomanii. Na poziomie gmin są to m.in. uchwalane corocznie gminne programy profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, programy przeciwdziałania narkomanii czy wieloletnie strategie rozwiązywania problemów społecznych. Istotną częścią działań z tego obszaru jest realizacja programów profilaktycznych kierowanych do różnych grup społecznych i obejmujących różnorodne środowiska. Największą grupę odbiorców tych działań stanowią dzieci i młodzież.

W opisane procesy wyznaczania i realizacji działań jest zaangażowana bardzo duża grupa osób. Od ich wiedzy, zrozumienia zachodzących procesów, ale także przekonania co do słuszności i skuteczności wprowadzanych rozwiązań zależy w praktyce dostępna oferta oddziaływań profilaktycznych. Od nich także zależy, czy osoby bezpośrednio

pracujące z dziećmi i młodzieżą (w szkołach, świetlicach, klubach itp.), będą odpowiednio przygotowane do tej pracy, wyposażone w niezbędne materiały i czy będą realizowały działania wysokiej jakości. W profilaktyce dobra koordynacja i organizacja działań oraz dawanie przez zwierzchników „zielonego światła” do realizacji interwencji opartych na dowodach naukowych są równie ważne, jak wprowadzanie konkretnych programów w szkołach i innych placówkach. Także efektywność wykorzystania dostępnych środków publicznych nie jest bez znaczenia. Świadczą o tym m.in. kontrole realizowane przez Najwyższą Izbę Kontroli. Już w 2013 roku NIK zwracał uwagę na różne nieprawidłowości w zakresie wykorzystania przez samorządy lokalne środków pochodzących z opłat za zezwolenia na handel napojami alkoholowymi. Do najczęściej popełnianych błędów należało wydatkowanie środków publicznych na działania tylko z pozoru związane z profilaktyką używania substancji psychoaktywnych, a w rzeczywistości realizujących zadania z zakresu kultury ogólnej lub kultury fizycznej⁸. W tym samym roku NIK zwracał uwagę, że „szkoły nie wykorzystują skutecznych i sprawdzonych programów profilaktycznych, rekomendowanych w europejskiej bazie programów EDDRA (Exchange on Drug Demand Reduction Action) czy krajowym Systemie Rekomendacji Programów Profilaktycznych i Promocji Zdrowia Psychicznego⁹. Dyrektorzy często nie mają o nich wiedzy”¹⁰. Również w 2019 roku NIK przeprowadził kontrolę różnych instytucji, której podstawowym celem było zbadanie, czy podmioty odpowiedzialne rzetelnie wykonują zadania na rzecz poprawy skuteczności profilaktyki uzależnień od alkoholu i narkotyków¹¹. Wyniki tej kontroli nie zostały jeszcze podane do publicznej wiadomości.

Zaangażowanie decydentów w profilaktykę używania substancji psychoaktywnych jest też ważne ze względu na złożony i długofalowy charakter zadań z tego zakresu. Praca profilaktyczna zaczyna się od zdiagnozowania problemu, opisanie grup odbiorców, wyznaczenia konkretnych celów, poprzez wybór konkretnych działań i ich realizatorów, po próby odpowiedzenia na pytanie o skuteczność wprowadzanych zmian. To ważne także dlatego, że realizując różnorodne działania, wiele osób oczekuje wyraźnych efektów natychmiast po ich zakończeniu. Tymczasem zmiana zachowań związanych z używaniem substancji psychoaktywnych jest zwykle procesem odłożonym w czasie i często efekty bieżących działań profilaktycznych (np. adresowanych do dzieci w młodszym wieku szkolnym)

będą widoczne dopiero po dłuższym czasie (np. gdy wejdą w okres dorastania lub później). Ta perspektywa i jej zrozumienie jest szczególnie trudne dla tych wszystkich, którzy na co dzień pracują zadaniowo i efekty podjętych działań przyzwyczaili się widzieć niemal natychmiast po ich zakończeniu.

Ramowy program EUPC

Szkolenie trwa 30 godzin zegarowych i jest podzielone na dwie części. Część pierwsza obejmuje 12 godzin szkolenia podstawowego, realizowanych w ciągu dwóch dni. Część druga to szkolenie zaawansowane, na które przypada pozostałe 18 godzin (trzy dni).

Główny przekaz EUPC to zrozumienie, że profilaktyka to nauka oparta na dowodach, a używanie substancji psychoaktywnych ma charakter rozwojowy. Niemniej istotne jest poszerzenie tradycyjnego zakresu działań kojarzonych z profilaktyką poprzez uwzględnienie czynników makro- i mikrospołecznych oraz cech indywidualnych, a także uwzględnienie potrzeb osób w każdym wieku (od urodzenia do dorosłości). Położono również nacisk na praktyczne umiejętności przydatne podczas promowania programów profilaktycznych o udowodnionej skuteczności.

Treści szkolenia podstawowego (12 godzin) koncentrują się wokół następujących tematów:

- Przegląd wiedzy naukowej, która leży u podstaw profilaktyki.
- Przegląd informacji niezbędnych przy podejmowaniu decyzji o wyborze interwencji profilaktycznych.
- Dostarczenie narzędzi ułatwiających przekonywanie zainteresowanych osób o wartości programów opartych na dowodach naukowych.
- Dostarczenie narzędzi ułatwiających koordynację i/lub monitorowanie działań w obszarze profilaktyki.
- Wprowadzenie do realizacji działań profilaktycznych w środowisku rodzinnym, szkolnym, zawodowym, w społeczności lokalnej oraz poprzez media.

Szkolenie zaawansowane (18 godzin), które jest kontynuacją i rozwinięciem szkolenia podstawowego, obejmuje takie tematy, jak:

- Profilaktyka w perspektywie rozwojowej.
- Kompleksowa profilaktyka w miejscu pracy.
- Wczesne rozpoznanie i krótka interwencja w miejscu pracy.
- Wspieranie profilaktyki w środowisku pracy.
- Wspieranie profilaktyki w społeczności lokalnej.

- Działania środowiskowe.
- Media w profilaktyce używania substancji psychoaktywnych.

Forma szkoleń EUPC

Przygotowując szkolenie, wiele uwagi poświęcono rozwiązaniu problemu obecnego we wszystkich krajach, czyli jak zachęcić do udziału i utrzymać w szkoleniu osoby z grupy docelowej. Z racji swoich funkcji i obowiązków są one bardzo zajęte i niezwykle trudno jest im znaleźć czas potrzebny na udział w obszernym projekcie szkoleniowym. Duży nacisk przy opracowaniu programu szkolenia i materiałów dydaktycznych położono na formę realizacji i kompetencje realizatorów.

Szkolenie w jak największym stopniu ma mieć charakter warsztatów, a poprzez zastosowane formy pracy i ćwiczenia angażować uczestników do aktywnego udziału. Umiejętnie zbudowana atmosfera pracy sprzyja lepszemu zrozumieniu i poznaniu omawianych tematów, wymianie doświadczeń oraz konfrontowaniu obiegowych opinii na temat realizowanych działań profilaktycznych z rekomendowanymi interwencjami opartymi na podstawach naukowych. Dobrze realizowane szkolenie pozwala na poruszenie kluczowych tematów i wątków w taki sposób, aby każdy z grupy maksymalnie 20 uczestników miał możliwość swobodnego odniesienia się i wypowiedzenia na tematy poruszane w jego trakcie. Z informacji uzyskanych od uczestników w czasie prac nad adaptacją szkolenia wynika, że atmosfera otwartej wymiany opinii i dyskusji stanowi jeden z ważnych jego elementów. Jednak kluczowym elementem szkolenia jest jego zawartość.

Standardy jakości EUPC

Jakość kształcenia realizatorów szkoleń jest ważnym elementem wyróżniającym EUPC spośród innych ofert szkoleniowych. Standardy wypracowane przez zespół projektowy UPC-Adapt oraz Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) obejmują kompetencje trenerów (na poziomie europejskim) oraz ściśle opisany sposób przeprowadzenia szkolenia. Cały proces wdrożenia szkoleń oraz przygotowania osób do ich realizacji jest nadzorowany przez EMCDDA.

Warunki, jakie muszą spełniać osoby, które chcą zostać realizatorami szkolenia, obejmują m.in. wykształcenie wyższe (preferowane nauki o zdrowiu i społeczne), posia-

daną wiedzę i umiejętności (znajomość programu EUPC, doświadczenie w profilaktyce i prowadzeniu szkoleń), osiągnięcia zawodowe (preferowane doświadczenie w badaniach naukowych związanych z profilaktyką). Oprócz elementów formalnych kandydaci muszą reprezentować postawy i cechy pozostające w zgodzie z kluczowymi elementami szkolenia, a odnoszące się do postaw zgodnych z zasadami etyki w profilaktyce, czynnego i konsekwentnie promowanego podejścia opartego na dowodach naukowych i badaniach ewaluacyjnych w profilaktyce oraz znajomości lokalnych (krajowych) uwarunkowań dotyczących profilaktyki. Nowi kandydaci na trenerów EUPC będą musieli też zdać centralny egzamin końcowy, obejmujący treści szkolenia. Będzie on podzielony na część teoretyczną i praktyczną, połączoną z obserwacją pracy trenera w trakcie szkolenia.

Korzyści z udziału w szkoleniu EUPC

Poza oczywistymi korzyściami wynikającymi z udziału w dobrze przygotowanym szkoleniu, w postaci znaczącego poszerzenia i uporządkowania wiedzy na temat szeroko rozumianej profilaktyki używania substancji psychoaktywnych i zdobycia konkretnych umiejętności praktycznych z zakresu planowania, koordynowania, promowania i ewaluacji działań profilaktycznych, EUPC może dać też bardziej formalne profity. Wynikają one z tego, że program szkolenia ma charakter międzynarodowy, a to oznacza, że certyfikat jego ukończenia będzie potwierdzeniem wiedzy i umiejętności na poziomie europejskim i będzie honorowany nie tylko w Polsce. Osoby, które wezmą udział w pełnym pięciodniowym szkoleniu (w Polsce lub w innym kraju) i zdadzą egzamin, otrzymają europejski certyfikat potwierdzający ukończenie szkolenia oraz zdobyte kwalifikacje. Uczestnicy dwudniowego szkolenia także otrzymają europejski certyfikat ukończenia szkolenia w wymiarze podstawowym (bez potwierdzenia kwalifikacji).

EUPC w Polsce

W Polsce w prace nad przygotowaniem szkolenia dla osób bezpośrednio decydujących o podejmowaniu i realizacji działań profilaktycznych, osób opiniotwórczych w tym obszarze, liderów mających wpływ na kształt polityki zdrowotnej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym była zaangażowana Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Działania na poziomie krajowym rozpoczęły się od konsultacji wstępnych propozycji

treści i formy szkoleń z przedstawicielami grup docelowych adresatów programu EUPC, a więc z reprezentantami samorządów, ministerstw, organizacji pozarządowych i środowisk akademickich. Takie konsultacje, prowadzone równolegle w kilku krajach, pozwoliły uzgodnić ostateczną zawartość podręcznika EUPC. Jest to materiał wspólny dla wszystkich wersji programu (do szkoleń decydentów, akademickich i e-learningowych).

Kolejny etap prac polegał na przygotowaniu materiałów do prowadzenia szkoleń w języku angielskim. Materiały te zostały następnie przetłumaczone na języki narodowe, w tym na polski i przetestowane w ramach pilotażowych realizacji.

W Polsce, dzięki współpracy z pełnomocnikiem zarządu województwa opolskiego ds. profilaktyki i przeciwdziałania uzależnieniom oraz z Mazowieckim Centrum Polityki Społecznej (MCPS), odbyły się dwa szkolenia pilotażowe. Pozwoliły one opracować ostateczną wersję szkolenia i materiałów szkoleniowych, adekwatną do warunków realizacji działań profilaktycznych w naszym kraju.

Instytucjami odpowiedzialnymi w Polsce za upowszechnianie programu zgodnie z wytycznymi EMCDDA są obecnie Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Instytut Psychiatrii i Neurologii. Akredytacje trenerskie, obok autorów niniejszego tekstu, posiadają dr Agnieszka Pisarska i dr hab. Krzysztof Ostaszewski z Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie. Oznacza to możliwość realizacji szkoleń dla grup docelowych oraz kształcenia i egzaminowania przyszłych trenerów. Warto przy tym zaznaczyć, że EMCDDA może przyznać podobne uprawnienia innym instytucjom rekomendowanym przez instytucję już licencjonowaną lub National Focal Point (KBPN) albo Europejskie Towarzystwo Badań nad Profilaktyką (European Society for Prevention Research – EUSPR). Instytucje upowszechniające EUPC muszą cieszyć się dobrą opinią w zakresie rozwijania i promowania działań opartych na dowodach naukowych w dziedzinie profilaktyki oraz współpracować z innymi uznanymi organizacjami i placówkami badawczymi aktywnymi w dziedzinie profilaktyki.

Podsumowanie

Nad ostatecznym kształtem wdrożenia systemu szkoleń obowiązującym w Europie wciąż trwają prace. Potrzeba

upowszechniania efektów projektu w postaci „Europejskiego szkolenia z zakresu profilaktyki” dla osób bezpośrednio decydujących o podejmowaniu i realizacji działań profilaktycznych, osób opiniotwórczych w tym obszarze, liderów mających wpływ na kształt polityki zdrowotnej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym oraz praktyków odpowiedzialnych za wdrażanie konkretnych rozwiązań sprawiła, że do czasu wypracowania ostatecznego modelu wdrożenia obowiązującego w Europie, możliwe są rozwiązania przejściowe.

Europejskie szkolenie koncentruje się na działaniach zapobiegających problemom powodowanym przez używanie substancji psychoaktywnych, chociaż jego treści mają ogólne zastosowanie do każdego ryzykownego zachowania i mogą stanowić inspirację do zapobiegania tym zachowaniom. Szkolenie jest częścią projektu łączącego naukę i działania praktyczne, stanowiącego znormalizowany na poziomie europejskim program nauczania. Zostało ono przygotowane, opierając się na badaniach z udziałem specjalistów ds. profilaktyki i dostosowane do potrzeb wskazanych grup odbiorców. Jest połączeniem sił i wiedzy reprezentowanej przez świat akademicki, społeczeństwo obywatelskie i decydentów. Daje szansę na dyskusję, uczenie się i podnoszenie kompetencji w ciągle rozwijającym się obszarze profilaktyki zachowań ryzykownych i używania substancji psychoaktywnych.

Przypisy

- ¹ Konkluzje Rady (2015) w sprawie realizacji planu działania UE w zakresie środków odurzających na lata 2013–2016 pod kątem minimalnych standardów jakościowych w ograniczaniu popytu na środki odurzające w Unii Europejskiej (<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11985-2015-INIT/pl/pdf>).
- ² [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1229\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1229(01)&from=PL)
- ³ HOME/2015/JDRU/AG/DRUG/8863 - UPCAdapt: Implementing a prevention training curriculum in Europe: Adaptation and Piloting.
- ⁴ Więcej informacji na stronie www.upc-adapt.eu
- ⁵ https://www.unodc.org/documents/prevention/UNODC_2013_2015_international_standards_on_drug_use_prevention_E.pdf
- ⁶ http://prevention-standards.eu/wp-content/uploads/2013/07/Europejskie_standardy_jakosci.pdf
- ⁷ http://www.emcdda.europa.eu/best-practice_en
- ⁸ <https://bip.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,10553.html>
- ⁹ Celem funkcjonowania systemu jest promowanie standardów jakości programów profilaktycznych, ich ocena, przyznawanie rekomendacji oraz prowadzenie bazy rekomendowanych programów profilaktycznych. Opis systemu oraz baza rekomendowanych programów jest dostępna m.in. na stronie www.programyrekomendowane.pl
- ¹⁰ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/nik-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-w-szkolach.html>
- ¹¹ <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18764.pdf>